

תורת אמן

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ברכות -

פרק שביעי - שמיני

ברכת המזון

סוגיה כ: נוסח ברכת הזימון ודין זימון בעשרה

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

סוגיה כ: נוסח ברכת הזימון ודין זימון בעשרה

***

רקע

סוגייתנו עוסקת בנוסח ברכת הזימון. ברכת הזימון דומה מאוד ל"ברכו" שלפני ברכות קריאת שמע, אך למרות הדמיון הרב, מובאים בסוגיה שלושה הבדלים שיש ביניהם.

מקורות

- א. גמ' מט:--נ. "מתני' כיצד מזמנין... נהוג עלמא כרבי ישמעאל"
- ב. תוס' ד"ה נברך, אמר, לעולם, תנן, אלא תלמידי רבינו יונה לו: באלפס ד"ה מכיון
- ג. ריטב"א ד"ה רב חמא
- ד. רמב"ם הל' ברכות פ"ה הל' ב-ד
- ה. רשב"א ד"ה וליברכו בי עשרה מאירי ד"ה שלחן שהיה בו רב עם
- ו. שו"ע סי' קצב ומשנה ברורה
- סי' קצג סע' א, ומשנה ברורה
- סי' קצד סע' א, ומשנה ברורה

ר י ט ב " א ד " ה ר ב ח מ א

רב חמא בר בוזי הוה מהדר אמאה כי היכי דנימא שם המיוחד כר' ישמעאל. אמר ליה רבינא: לא צריכא, הכי אמר רבא: הלכה כר' עקיבא. פירוש, דאמר אחד עשרה ואחד עשרה רבוא אמרינן נברך א-להינו ותו לא, וכן הלכה. ומה שמזכירין שם המיוחד בבית הכנסת בעשרה, ולא בברכת המזון, מפני שבית הכנסת מקום המיוחד לתפלה ועיקר קבוצם שם לברך את השם, אבל כאן שאינו מקום מיוחד, ועיקר הקבוץ לשם מזון, לא רצו לתקן שיזכירו את השם המיוחד.

ר ש ב " א ד " ה ו ל י ב ר כ ו

וליברכו בי עשרה, עשרה שמע ריש גלותא ואיקפד, ואף על פי ששנינו עשרה אינן נחלקין עד שיהיו כ', הכא שאני, דכיון דאי שמע ריש גלותא היה מונעם עד שיברך הוא עמהם ולא הוה שמעי דאוושי כולי עלמא וטוב להם ליחלק, ואי נמי לא היה מונעם, כיון דאיקפד הוה זילותא דבי ריש גלותא וגדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה דרבנן, והא דרבנן היא.

מ א י ר י ד " ה ש ל ח נ ש ה י ה ב ו ר ב ע מ

שלחן שהיה בו רב עם ומהדרין שבהם מתיראין שמא לא שמעו ברכה כהוגן, רשאין עשרה שבהם ליחד עצמן לברכה ולהיות אחד מהן מזמן עליהם לבד נברך לאלקינו וכו'. ואחר שזמנו בשם, רשאין עוד אותם בעצמן ליחלק ג' ג' וד', ולהיות אחד מן הג' מברך על הג' ושומעין לו ועונין אמן בכונה, וכן הג' האחרים, וכן הד', כדי שישמעו לה בקול נמוך שלא להשמיע קולם

לאחרים שנתיחדו מהם. והוא הדין לדעתי אם רצו לברך כל אחד לעצמו אחר הזמן. ומה שאמרו אין רשאים ליחלק, רצונם לומר שאין רשאים להפקיע זימון מעליהם, אבל אחר הזימון רשאים אלא שאין צריכין. ויש גורסין בדרך אחרת, ומפרשים בה שאם היו י' ורצו שלא לזמן בשם אלא ליחלק לג' ג' וד', אף על פי שבמשנתנו אמרו שלא ליחלק, ומפני שנפקע מהם הזכרת השם מכל מקום במקום צורך כגון זו שהוזכרה כאן, שהיה ריש גלותא קפיד עליהם אם ישמע ברכתם כמי שאינן רוצים לצאת בברכתו, רשאים.

הסבר הסוגיה

רבי יוסי הגלילי אומר: לפי רוב הקהל הם מברכים... אמר רבי עקיבא: מה מצינו בבית הכנסת אחד מרובים ואחד מועטים, אומר: ברכו את ה'. רבי ישמעאל אומר: ברכו את ה' המבורך. [משנה מט:]

נחלקו התנאים בנוסח ברכת הזימון, רבי יוסי הגלילי סובר שתארי הקב"ה נקבעים לפי רוב הקהל, ואילו רבי עקיבא סובר שאין חילוק בין נוסח הברכה של עשרה האוכלים כאחד לנוסח הברכה של רבוא האוכלים כאחד. מהמשנה עולה ששניהם מודים שגודל הקהל אינו משמעותי בבית הכנסת, ומחלוקתם היא אם ניתן ללמוד מנוסח "ברכו" שנאמר בבית הכנסת לנוסח ברכת הזימון.

שיטת רבי עקיבא ללמוד מ"ברכו" לברכת הזימון הגיונית מאוד, שהרי ברכת הזימון מקבילה לאמירת "ברכו", שתייהן פתיחה לברכות הנאמרות על ידי רבים, ובשתייהן הפתיחה מצרפת את הנוכחים ליחידה אחת המברכת את הקב"ה כאיש אחד בברכה אחת. כדי להסביר את מחלוקת התנאים יש להבין את דין עשרה לדבר שבקדושה, ואת דין זימון בעשרה.

הגרי"ד סולוביצ'יק [שעורים לזכר אבא מרי ח"ב, עמ' לד] מסביר שעשרה הם מדגם של עם ישראל. התורה מצוה "ונקדשתי בתוך בני ישראל", וההלכה קובעת שעשרה הם מדגם של עם ישראל. המקדש את השם בעשרה דומה למקדש את השם בפני כל עם ישראל¹. כיוון שעשרה הם מדגם של עם ישראל אין הברכה בין קידוש השם בעשרה לבין קידוש השם ברכבה, ולכן כולי עלמא מודים שאין משמעות בציבור לגודל הקהל. אפשר להעלות שתי דרכים להבנת חיוב זימון בעשרה, וניתן להבין שבדרכים אלו נחלקו רבי עקיבא ורבי יוסי הגלילי:

א. חיוב זימון בעשרה זהה לחיוב זימון בשלושה, ובשניהם החיוב הוא לברך בחבורה. האיסור של עשרה להתחלק לשתי חבורות הוא רק מפני החיוב להזכיר שם ה' בברכת הזימון.

¹ ניתן לחדד נקודה זו מהילפותא של הגמ' [מגילה כג:]. הגמ' לומדת שדבר שבקדושה הוא בעשרה בגזרה שוה "תוך תוך" מהפסוק "הבדלו מתוך העדה הזאת" [במדבר טז, כ], ועדה הם עשרה, שנאמר: "עד מתי לעדה הרעה הזאת" [במדבר יד, כו]. אולם פשט הפסוקים הוא ש"העדה הזאת" היא עם ישראל. משמעות הלימוד של הגמ' היא, ש"עשרה" מקבילים מבחינה הלכתית ל"עם ישראל".

ב. חיוב זימון בעשרה שונה מחיוב זימון בשלושה. זימון בשלושה הוא זימון בחבורה וזימון בעשרה הוא זימון בציבור. עשרה מהוים ציבור, שחל עליו חיוב לקדש שם שמים, ומפאת חיוב זה הם אינם רשאים להתחלק לשתי חבורות².

רבי יוסי הגלילי סובר כדרך הראשונה, וכיוון שבברכת הזימון אין דין "ציבור" אלא דין "חבורה" בלבד, יש משמעות לגודל ה"חבורה", ויש לשבח את הקב"ה כפי גודל החבורה. רבי עקיבא סובר כדרך השנייה, וכיוון שבברכת הזימון יש דין "ציבור", דין ברכת המזון כדין ברכות קריאת שמע, ואין משמעות לגודל הציבור.

ניתן לחלוק על הבנה זו ולומר שרבי עקיבא מודה שאין בברכת המזון צירוף ל"ציבור" אלא לחבורה בלבד, אך לדעתו אין לחבורה לשבח שבח גדול יותר מהשבח שמשבחים הציבור.

בין ברכת הזימון לבין "ברכו" יש שני הבדלים המקובלים גם על רבי עקיבא: א. בברכת הזימון המזמן מצרף עצמו עם המברכים - "נברך", ב"ברכו" הוא מצוה להם לברך. ב. ב"ברכו" מברכים את הקב"ה בשמו, בזימון בשלושה אין שם, ובזימון בעשרה יש כינוי [א-להינן].

ניתן להסביר שהבדלים אלו נובעים מההבדל שבין ברכת המזון לברכות קריאת שמע. ברכת המזון מיועדת להודאה על הארץ ועל המזון, וכיוון שההודאה משותפת לכולם, כולם מברכים כאחד, ונוסח הברכה הוא "נברך". ברכות קריאת שמע מיועדות לקדש שם שמים. ולכן יש שליח הקורא להם לקדש את השם, ונוסח הברכה הוא "ברכו" [אך כיוון שאין לאדם להוציא עצמו מן הכלל, הוא אומר "המבורך" ומכליל עצמו עם המברכים (עיין בתוס' ד"ה לעולם בשם הירושלמי)]. קריאת שמע מיועדת לקדש את השם, ולכן הם מזכירים את שם ה', ברכת המזון היא הודאה לקדוש ברוך הוא, ולכך מספיק כינוי [עיין בריטב"א ד"ה רב חמא].

אמר רבא: כי אכלינן רפתא בי ריש גלותא מברכינן שלשה שלשה. וליברכו עשרה עשרה! - שמע ריש גלותא ואיקפד. - וניפקו בברכתא דריש גלותא! - איידי דאושו כולי עלמא לא שמעי.

אמר רבה תוספאה: הני שלשה דכרכי רפתא בהדי הדדי, וקדים חד מינייהו ובריך לדעתיה, אינון נפקין בזמון דידיה, איהו לא נפיק בזמון דידיהו, לפי שאין זמון למפרע.

שתי הלכות נוספות מתחדשות בגמ': א. היחס שבין זימון בעשרה לבין זימון בשלושה. ב. אמירת ברכת הזימון לאחר ברכת המזון.

² בין שתי ההבנות הללו יש נפקא מינות שונות. עיין לעיל עמ' 244 לגבי צירוף נשים, ולעיל עמ' 280 לגבי צירוף אוכל ירק. עיין גם לעיל עמ' 236 חילוק בין זימון בשלושה לבין זימון בעשרה לגבי מקור החיוב אם מהתורה או מדרבנן.

לגבי היחס בין זימון בעשרה לשלושה מספרת הגמ' [נ.] שהאמוראים שאכלו בבית ריש גלותא זימנו בשלושה ולא בעשרה מפני שלא שמעו את זימנו של ריש גלותא, ואם היו מזמנים בעשרה ריש גלותא היה שומע ומקפיד שלא הצטרפו לזימנו. מהסברו השני של הרשב"א [ד"ה וליברכו] משמע שכבודו של ריש גלותא דוחה גם זימון בעשרה וגם זימון בשלושה³, ואילו מהסברו השני של המאירי [ד"ה שלחן שהיה בו] משמע שהקפדת ריש גלותא דוחה זימון בעשרה ואינה דוחה זימון בשלושה.

ניתן להבין שמחלוקתם נובעת משתי ההבנות בחיוב זימון בעשרה. אם זימון בעשרה הוא זימון ב"חבורה" בתוספת הזכרת שם ה', לא ניתן להסיק מהאפשרות לבטל זימון בעשרה מפני כבודו של ריש גלותא, לאפשרות לבטל זימון בשלושה. אם זימון בעשרה הוא זימון ב"ציבור", וזימון זה שונה מהותית מזימון ב"חבורה", ניתן להעלות על הדעת שאם כבוד ריש גלותא מתיר לבטל זימון ב"ציבור" הוא גם מתיר לבטל זימון ב"חבורה".

הגמ' [נ.] אומרת ששלושה שאכלו כאחד ואחד מהם בירך ללא זימון, הוא יכול להצטרף לזימון שלהם להוציא אותם ידי חובת ברכת המזון בחבורה ומצות זימון, והוא אינו יוצא ידי חובתו מפני שברכת הזימון היא פתיחה לברכת המזון, ולא ניתן לזמן לאחר הברכה.

סיכום

ברכת הזימון ו"ברכו" הם שתי ברכות המקבילות זו לזו, שתיהן פתיחה לברכות הנאמרות על ידי רבים, ולשתיהן אין מטבע של ברכה. למרות הדימיון, יש ביניהם הבדל הנובע ממהות המצוות שהן פותחות. ברכת הזימון פותחת ברכת המזון בחבורה, ו"ברכו" פותח ברכות הנאמרות בציבור. אין חילוק בין "ציבור" גדול לבין "ציבור" קטן, ולכן כולי עלמא מודים שנוסח הברכה זהה בכל ציבור, אך יש חילוק בין חבורה גדולה לחבורה קטנה, ולכן לדעת רבי יוסי הגלילי יש ברכה מיוחדת הנקבעת לפי גודל החבורה.

הלכה

השו"ע [סי' קצב סע' א] פוסק כרבי עקיבא שבזימון בעשרה מוסיפים "א-להינו", ואין הבדל בין זימון בעשרה לבין זימון ברבבה.

השו"ע [סי' קצג סע' א] פוסק שהסועדים בחבורה גדולה שאינם יכולים לשמוע את ברכת הזימון רשאים להתפצל לחבורות של שלושה שלושה. המגן אברהם [סק"ז] לומד מדין זה שההולך לדבר מצוה רשאי לוותר על זימון בעשרה ולזמן בשלושה. החיי אדם [כלל מח סע' טו] ונשמת אדם [אות ב] מגמגם בדין זה מפני שאין סברא לבטל מצוה אחת כדי לקיים מצוה אחרת. השו"ע [סי' קצד סע' א] פוסק ששלושה שאכלו כאחד וברכו שלושתם או שניים מהם ללא זימון, הפסידו מצות זימון. אם בירך אחד, הוא מצטרף לזימון שלהם ואינו יוצא ידי מצות זימון.

³ הבנה זו בדברי הרשב"א תלויה בדיונו של המהדיר בהערה 260.